

**Az operett műfajának integrálása a gimnáziumok 9-10. évfolyamának tananyagába,
Kálmán Imre: Csárdáskirálynő című operettjének segítségével**

Farkas Szabolcs

**Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
matematika-ének-zene osztatlan tanérképzés, 4. év**

Témavezetők:

Dr. Bodnár Gábor egyetemi tanár (DLA), intézetigazgató, tanszékvezető

Dr. Erdős Ákos DLA habilitált egyetemi docens

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó, motiváció	- 1 -
I. Az előzetes felmérés eredményei.....	- 3 -
I. 1. A felmérés eredményei.....	- 3 -
I. 2. Összegzés, következtetések.....	- 5 -
II. Az operett műfaja	- 6 -
II. 1. Műfaji meghatározás.....	- 6 -
II. 2. Az operett nevének eredete	- 7 -
II. 3. A műfaj kialakulása és forrásai	- 7 -
II. 4. Főbb irányzatok	- 9 -
II. 5. A bécsi operett és korszakai.....	- 9 -
II. 6. A magyar operett és korszakai	- 11 -
III. Kálmán Imre és a Csárdáskirálynő.....	- 14 -
III. 1. Kálmán Imre élete	- 14 -
III. 2. A Csárdáskirálynő keletkezése	- 15 -
III. 3. A Csárdáskirálynő cselekménye.....	- 17 -
III. 4. A Csárdáskirálynő zenéje	- 18 -
IV. Óratervek.....	- 21 -
IV. 1. Az elkészítés folyamata.....	- 21 -
IV. 2. Tematikus terv	- 23 -
IV. 3. Az első tanóra óraterve.....	- 25 -
IV. 4. A második tanóra óraterve	- 29 -
IV. 5. A harmadik tanóra óraterve	- 33 -
IV. 6. A negyedik tanóra óraterve	- 37 -
Összegzés	- 41 -
Irodalomjegyzék.....	- 42 -
Mellékletek.....	- 43 -

ELŐSZÓ, MOTIVÁCIÓ

Az operett a 20. századi magyar társadalom valamennyi rétegének közkedvelt műfaja, amely ebben a korban is élte fénykorát. Napjainkra ez sajnos megváltozott: a fiatalok jelentős része nem tudja, mi az operett, a 20-30-as éveikben lévők jelentős része pedig talán egy-két híresebb részlethez tudja azt kötni. Pedig zeneileg, irodalmilag és színpadilag egyaránt sokszínű és izgalmas műfajról van szó, amellyel érdemes megismerkedni, hiszen több, mint egy évszázadon át volt meghatározó vonulata a szórakoztatóiparnak és a színháznak.

Személy szerint imádom az operetteket, szeretetüket szüleimnek, nagyszüleimnek és volt énektanáromnak köszönhetem. Vidéki kisvárosban nőttem fel, így az operettel a nagyszüleimnél folyamatosan szóló rádióból és a városba érkező vándorszínházi vagy falunapi előadásokból ismerkedtem meg. Az énekkari kirándulások keretében tanévente kétszer mentünk színházba Budapesten, ahol több operettelőadást néztünk meg (Csárdáskirálynő, Marica grófnő, Mágánás Miska). Ezek az élmények adták alapját az operett iránti szeretetemnek, mely műfajt a mai napig egyik kedvencemnek tartom – így ez is vezérelt, többek között, arra, hogy elkészítsem a dolgozatot.

A 2021/22-es tanévben kezdtem óraadóként ének-zenét oktatni egy budapesti gimnáziumban. Az első félév során jöttem rá, hogy az operett egyáltalán nem kötelező tananyag egyik évfolyamon sem, szerintem viszont lenne helye az oktatásban. Így jött az ötlet, hogy a tanár által megszabható, szabad témájú órák során hogyan lehet integrálni a műfajt az ének-zene órákra.

Dolgozatom aktualitását előzetes kérdőív eredményeivel szeretném alátámasztani, melyet 2022. márciusában végeztem el. Ezután rövid ismertetőt adok az operett műfaji fejlődéséről, jellemzőiről, kitérve a magyar operetre, Kálmán Imre és a Csárdáskirálynő történetéig bezárólag. Ez az ismertető képezi a tanórák elméleti hátterét is, így ennek megismerése után az öt tanórás tematikus blokkban bemutatom az óraterveket, valamint a hozzájuk készült mellékleteket, kottaképeket.

A fő kérdések, amelyekre értekezésemben választ keresek:

- Mi az operett? Milyen fejlődésen ment keresztül a műfaj?
- Hogyan lehet gimnazistáknak az operett műfaját tanítani, adott mű segítségével?
- Milyen összefüggéseket és átfedéseket fedeznek fel korábbi zenei tanulmányaik és az operett között?

- Milyen tematika alapján lehet „megkedveltetni” és megismertetni a 14-18 éves korosztállyal a műfajt?

Tisztelem és becsülöm mindazokat, akik folyamatosan fáradoznak a műfaj életben tartásán és megújításán, főként, mivel annak magyar vonulatát hungarikumként is számon tartjuk. Munkámat rajtuk kívül jövőbeli és gyakorló ének-zene tanároknak, pedagógusoknak ajánlom. Ismertessük meg a még szakmai körökben is gyakran alul értékelt műfajt, mely szerves része zenei kultúránknak a mai napig.

I. AZ ELŐZETES FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

I. 1. A FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

A dolgozat és a téma előkészítéseként előzetes felmérést végeztem 2022. márciusában, online kérdőív formájában, gimnáziumba járó 14-18 évesek körében, az értekezés célcsoportjában. Ennek legfőbb céljai közt szerepelt, hogy felmérjem, ténylegesen van-e igény az operett műfajának megismertetésére a korosztályban valamint mennyi előzetes tudással rendelkeznek a tanulók a témával kapcsolatban. Összesen 274 kitöltés érkezett a kérdőívre, minden érintett korból, településtípusból:

Évfolyam	Kitöltők száma
9.	99 fő
10.	77 fő
11.	54 fő
12.	44 fő

1. táblázat: kutatásban résztvevők számának évfolyam szerinti eloszlása

Település típusa	Kitöltők száma
Főváros	126 fő
Nagyváros	31 fő
Kisváros	79 fő
Község	17 fő
Falu	20 fő

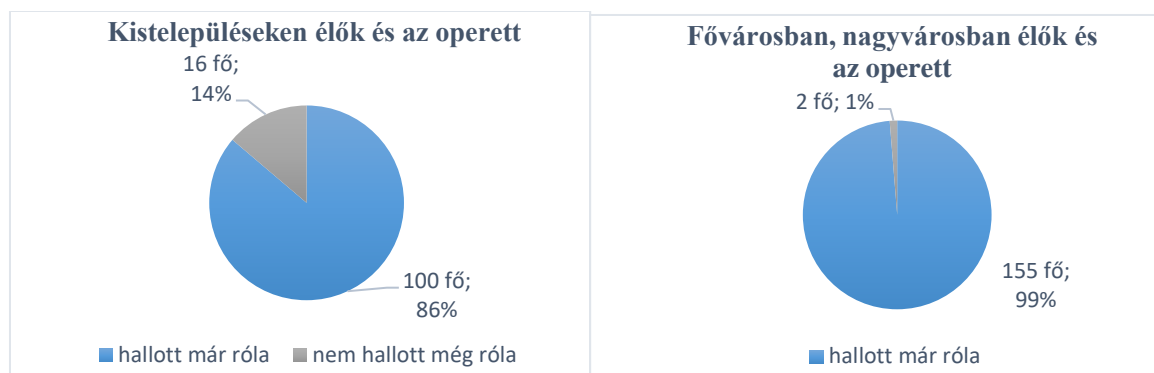
2. táblázat: a felmérésben résztvevők számának település típusonként szerinti eloszlása

A kitöltők jelentős része (93%-a) hallott az operetről, viszont közel fele (49,8%) nem ének-zene óra keretében. Ez megerősíti a feltevést, mely szerint az órákon keveset vagy szinte semennyit sem tanulnak a gyerekek az operett műfajáról.

A felmérés keretében rövid, érintőleges definícióban ismertettem az operett műfaját: az operett színpadi, zenei műfaj; fő jellemzője a könnyed dallamvilággal átszőtt történet, sok humorral fűszerezve. Ezután arra kellett válaszolniuk a gyerekeknek, hogy tanulnának-e erről a műfajról ének-zene órán. A válaszadók 59,3%-a (160 fő) igennel válaszolt, 40,7%-a (110 fő) nemmel, 4 fő nem válaszolt a kérdésre. Ilyen arány mellett úgy gondolom, van értelme foglalkozni a témával: hogyan lehetne integrálni az operett műfaját az ének-zene tárgy oktatásába, 9-10. osztályosoknál.

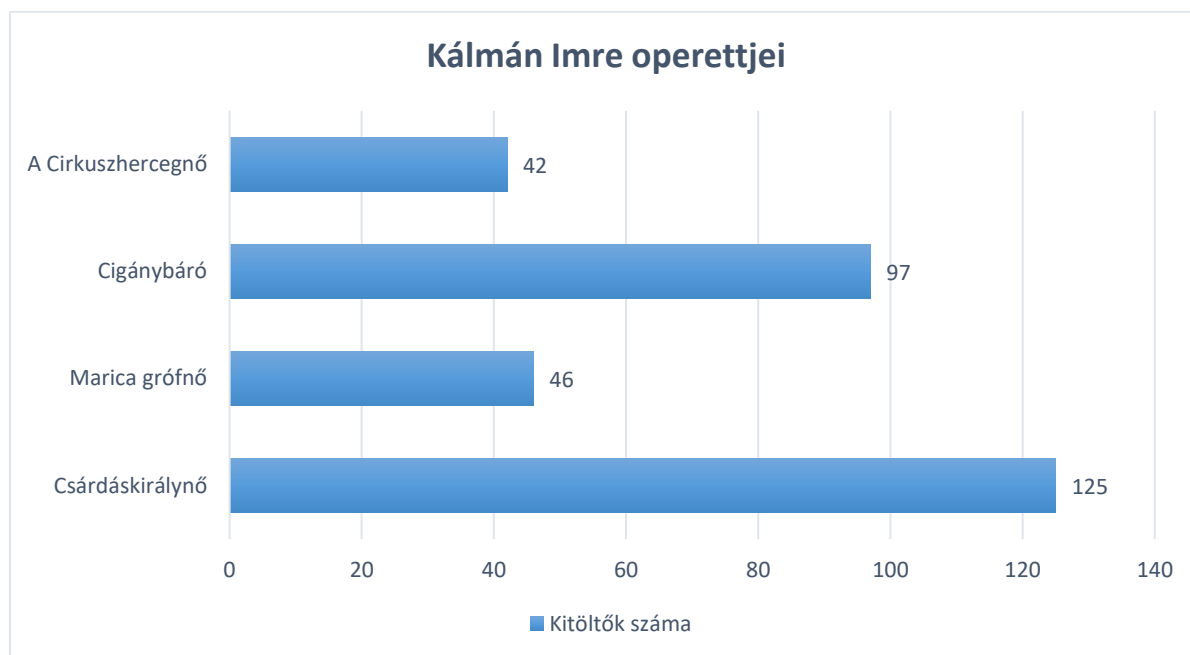
A kérdőív kitöltésének további eredménye volt, hogy a fővárosban és nagyvárosban élők nagyobb arányban ismerték az operett műfaját, mint a kisvárosban és falvakban élők.

Ez talán azért is lehet meglepő, mivel a vidéki, kisebb településeken továbbra is virágzik az „utazó operett”: falunapok, települési rendezvények szinte elengedhetetlen része a szórakoztató, közismert dalokból álló operett-mulatós műsor.

3. ábra: Operett ismerete településtípusok szerint

A felmérés utolsó két kérdése Kálmán Imréhez, az osztrák-magyar operett egyik legjelentősebb zeneszerzőjéhez és műveihez kapcsolódott. A kitöltők több, mint kétharmada (75,2%) nem hallott még Kálmán Imréről, viszont műveiről igen. (Négy legismertebb operettje közül kellett bejelölniük azokat, amelyeket ismernek vagy hallottak már róla.) Ennek a kérdésnek az volt a célja, hogy megállapítsuk, a tanórák felépítésénél melyik operett/operettek segítségével lehet a műfajt tanítani. Úgy gondolom, elég szerteágazó műfajról van szó, melyet egyszerűbb konkrét példán keresztül tanítani, mintsem általánosságban.

4. ábra: Kálmán Imre operettek ismertsége a kitöltők körében

I. 2. ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

Az előzetes felmérés alapján megállapítható, hogy az operettről keveset vagy szinte semmit nem tanulnak a gyerekek ének-zene órák keretében, viszont magas arányban hallottak már a műfajról. Kálmán Imre neve kevésbé ismert számukra, ellenben híresebb műveit ismerik.

Ebből következően úgy gondolom, van alapja dolgozatom témájának és aktualitásának. A 20. századi magyar színházat, szórakoztató- és zeneipart jelentős mértékben meghatározó műfajról van szó, amely megállja a helyét a gimnáziumi tananyagban, a szaktanár által felhasználható szabad órák terhére, és a gyerekek szívesen tanulnának erről, a felmérés alapján.

II. AZ OPERETT MŰFAJA

II. 1. MŰFAJI MEGHATÁROZÁS

Nehéz tömör, szűkszavú műfaji meghatározást írni az operettre, hiszen rendkívül szerteágazó, nemzetileg is különböző műfajról van szó, amelyet gyakran a színpadi műfajok „mostohagyermekének” is neveznek.

Összeségében azonban állítható, hogy az operettet a klasszikus zene könnyedebb ágába tartozó zenés színpadi irányzatként határozhatjuk meg, amely leggyakrabban szerelmi történetet dolgoz fel humorral, vidámsággal, boldog befejezéssel tarkítva.¹ Ennél találóbban írta le Ady Endre egykoron a Nagyváradai Naplóban, mi is az operett:

„Ne tessék elütni a dolgokat avval, hogy itt operett szól hozzánk, édes, naiv és bolondos. Az operett voltaképpen a legkomolyabb színpadi műfaj, a legszebb és a legszabadabb, mellyel királyokat üthetünk veszedelem nélkül nyakon, s mely tartalmaz, ötletes, újítani vágyó lelkekben születve többet rombolhat a korhadt világból, s jobban készítheti a jövődjé jobbat...”²

Az operett három fő irányzatát különböztetjük meg: francia, angol, bécsi. Utóbbihoz sorolják általában a magyar szerzők műveit is, mivel az Osztrák-Magyar Monarchia idején keletkeztek és általában első bemutatójuk Bécsben volt. A francia és az angol irányzatot érintőlegesen, a bécsi, és azon belül is, tőle elválasztva a magyar operettet pedig részletesebben is bemutatom tekintve, hogy a Csárdáskirálynő is ide sorolható és a tanórák során is a hangsúly a bécsi és a magyar operetten lesz.

A műfaj cselekményének helyszíne kitalált (például A víg özvegy Pontevedro párizsi követségén) és valós egyaránt lehet (például A Csárdáskirálynő a budapesti Orfeumban). A történetet prózában, monológokban és párbeszédekben mondja el, énekszámok (szóló, duett, tercett... együttesek, kórusok) mellett. Az operett gyakran fogalmaz meg társadalomkritikát, de sűrűn előfordulnak benne politikai megnyilvánulások és erotikus utalások is. Nyitány és zenekari játék vezet be – más műfajokkal egyetemben itt is teljesül, hogy ezekben ízelítőt kapunk a darab zenei anyagából. Fontos viszont, hogy az operett esetében a dallamvezetésen van a nagyobb hangsúly, nem a prozódian.

¹ Winkler Gábor: A magyar operett, 1. fejezet- Mi az operett? 11-20. oldal (Holnap Kiadó, 2018)

² Ady Endre: *Ady Endre művei. Publicisztikai írásai.* (Szerkesztette Vezér Erzsébet.) I. kötet: 1898–1904. Budapest, 1977. 414. oldal

Típusszereplőket a francia és angol irányzatnál kevésbé lehet megfigyelni, azonban a bécsi és magyar operettnél igen. Legtöbb esetben szerepel benne főhősnő (primadonna), a szerelmének elnyerésére törekvő férfi (bonviván), valamint a főszereplők útját egyengető, bár néha megzavaró, a humort képviselő komikus és partnere, a szubrett. Fontos szereplőtípus az úgynevezett rezonőr, aki általában korosabb, és mindig „súlyos titkokat” hordoz, amik jelentősen befolyásolhatják a főszereplő sorsát.

II. 2. AZ OPERETT NEVÉNEK EREDETE

Az operett név pontos eredetét homály fedi. Egyesek 1733-ból, Giovanni Battista Pergolesi *Il prigioner superbo* (Az előkelő fogoly) című darabjának bemutatásától eredeztetik. E darab szünetében játszik a *La serva padrona* (Az úrhatnám szolgáló) című vidám, szórakoztató közjátékot – szokás volt akkoriban, hogy az opera seria (komoly opera) szüneteiben rövidebb, legfeljebb néhány szereplős közjátékot iktatnak be. Ezeket az intermezzókat nevezte a közönség akkor kis operának, azaz operettnak.³

Mások Mozartot tartják a név szülőatyjának (bár ezt újabb kutatások cáfolják). Henri de Castil-Blaze, francia lexikoníró 1821-ben megjelent operett szócikkében így fogalmaz:

„A szó, azt mondják, Mozart találmánya, olyan színpadi torzszüleményeinek, miniatűr kompozícióinak megjelölésére, amelyekben csak száraz dalok és vaudeville-kuplék vannak.”⁴

Más források szerint az olasz rövidebb, könnyedebb opera (operetta) kifejezésből származtatják az elnevezést. Két Mozart-kortárs osztrák komponista, Carl Ditter von Dittersdorf és Johann Baptist Schenk műveire is mondták, hogy operett, azonban maguk a szerzők ezt a megjelölést sohasem használták rá. Kézzel írt színlapokon egyébként először 1792-ben, Párizsban jelent meg először Deshayes: *Le petit Orphée* (A kis Orfeusz) című műve kapcsán.⁵

II. 3. A MŰFAJ KIALAKULÁSA ÉS FORRÁSAI

Nagyon érdekes műfaji eredeztetés kapcsolható össze Gáspár Margit, a Fővárosi Operettszínház egykori igazgatójának nevével, aki 1949-ben megjelent művében egészen az ókori mímus-színházig vezette vissza a műfajt. Szerinte az ókori mímus színjátékokban ugyanúgy voltak primadonnák, rezonőrök, táncos-komikus szerepek. Feltevését viszonylag hamar belátta az utókor, hogy téves.

³ Gál György Sándor, Somogyi Miklós: Operettek könyve – Előjáték, 5-26. oldal (Zeneműkiadó, 1976)

⁴ Bozó Péter: *Die Zauberflöte, eine Operette in zwey Aufzügen* (tanulmány), Magyar Zene 2016. május, 2. szám

⁵ Winkler Gábor: A magyar operett, 1. fejezet- Az operett név eredete 20-23. oldal (Holnap Kiadó, 2018)

Azonban érdemes átgondolni, miért írta Gáspár Margit meg ezt a tanulmányt? A sajátos eredetmítosz, a kitalált tradíciók hatékony eszközök lehettek a megváltozott társadalomkép és az elit propagálására, ezzel is népszerűsítve a műfajt.⁶

Mások szerint a műfaj a francia forradalom idején fogant, de ez sem igazolható teljesen. Az azonban biztos, hogy legkorábbi, önálló arculatot öltő változata Franciaországban jelent meg.

Winkler Gábor: A Magyar Operett címmel 2018-ban megjelent könyvében 3 fő tényezőt említ meg, amelyek szerepe kiemelhető az operett kialakulásában:

1. A társadalmi rétegződés megváltozása, a kézművesek, kétkezi munkások megjelenése és a polgárság megerősödése. Emellett a nagyvárosok kialakulása, amely az ott élők igényeinek megfelelően alakította kultúráját.
2. A kultúra iránti kereslet módosulása: a magasan képzett, intellektuálisabb érdeklődésű burzsoázia igényeinek visszaszorulása, a könnyedebb, szórakoztatóbb, szókimondóbb témájú művek, előadások iránti érdeklődés megnövekedése.
3. A népmozgások kiteljesedése, a kultúra exportcikké válása. Erre egy remek példa, hogy Offenbach műveinek osztrák bemutatása ad jelentős lökést a bécsi és a magyar operett megjelenéséhez.

A zenei-irodalmi források országoként változtak: német-osztrák vonalon a daljáték (Singspiel) és zenés komédiák, a franciáknál a vaudeville⁷, és a belőle tovább fejlődő opéra comique, míg az angoloknál a vásári komédiák és a népszínművek. A zene és dallamvezetés terén a tánctánc befolyása figyelhető meg: a német Ländler, a cseh és lengyel polka, az osztrák valcer, a francia kánkán, a magyar csárdás, vagy a később megjelenő angol slow fox jellegzetes zenei nyelve mind-mind megjelenik a művekben, területtől és nemzetiségtől függően.

Végezetül: milyen tendenciák segíthették az adott korban a műfaj gyors elterjedését? Három tényezőt emelhetünk ki:

1. Szellemes-dallamos zene, fülbemászó és könnyen megjegyezhető dallamok.
2. Történet és cselekmény: fordulatos, sok humorral tarkított, gyakran a nézők vágyait megtestesítő események.
3. Megvalósítás: rendezés, díszletek, jelmezek, ének- és tánckar.

⁶ Heltai Gyöngyi: Az operett metamorfózisa 1945-1956. A „kapitalista giccs”-től a haladó „mimusjáték”-ig 1-266. oldal (ELTE Eötvös Kiadó, 2012)

⁷ Színpadi műfaj, mely eredetileg jellegzetes párizsi, utcai dal volt. Ezeket a népszerű dalokat az 1700-as évektől kezdték színpadi művekké rendezni, ezeket nevezzük vaudeville-nek.

II. 4. FŐBB IRÁNYZATOK

A műfaj őshazája Franciaország, azon belül Párizs. Már az 1830-as évektől találunk könnyed, vidám színpadi műveket, amelyek a műfaj előzményének tekinthetők, a tulajdonképpeni operettek azonban az 1850-es évektől keletkeznek. A műfaj első saját színháza is Párizsban nyílt meg 1855-ben, ez volt a Bouffes Parisiens.

A század közepe táján több francia színpadi komponista is kísérletezett azzal, hogy az opéra comique, a francia daljáték műfaj hagyományait felhasználva új, könnyedebb zenés színpadi zsánert hozzon létre – közülük a legsikeresebb Adolph Adam és Florimond Hervé volt. A francia operett prototípusának megteremtője és legkiemelkedőbb művelője azonban egy német zsidó családból származó bevándorló, Jacques Offenbach lett.⁸ Offenbachot a világ leggyorsabban dolgozó muzikusának tartják: hatvanegy évet él, ezalatt 102 operettet írt.

Az angoloknál nem kifejezetten operetről beszélhetünk, hanem zeneszámokkal kísért vásári komédiákról. Ezek a francia operettnél korábban, már az 1700-as évekre elnyerik önálló, kiforrott arculatukat. 1728-ra teszik a zenetörténészek Johann Christoph Pepusch John Gay szövegére komponált, ma Ős-Koldusopera címen számon tartott szerzeményét, amely közvetlen előzményeként tekinthető a későbbi humoros-ironikus zenés daraboknak. 1875-ben mutatják be Sir Arthur Seymour Sullivan és Sir William Schwenk Gilbert: Trial by Jury (Esküdszéki tárgyalás) című egyfelvonásos művét, a mai értelemben vett angol operett első képviselőjét. A szerzőpáros darabjai közelebb állnak a vígopera, mint a francia vagy bécsi operett világához. Mellettük a műfaj ismertebb szerzője volt még Sydney Jones.⁹

Érintőlegesen említhető a berlini (német) és az orosz operett. A német vonal az előzőknél később jelenik meg, kevésbé karakterisztikus, harsányabb hangvételű, sokkal több jazz elemet tartalmaz, és nagyobb szerepet kap benne a revü is. A cári Oroszországban önálló arculatú operett nem volt, a hatalmi elit elsősorban francia szerzők műveit (Offenbach, Hervé) játszotta.

II. 5. A BÉCSI OPERETT ÉS KORSZAKAI

A bécsi operett témáját tekintve a franciával szemben kevésbé fogalmazza meg élesen társadalmi kritikáját, ellenben politikailag sokkal mesterkétebb. Zenéje sokkal dominánsabb és érzelmesebb, mint a korábban említett irányzatok.

⁸ Fidelio: Párizsi élet (2007. február 22.) <https://fidelio.hu/zenes-szinhaz/parizsi-elet-115471.html>

⁹ Winkler Gábor: A magyar operett, 1. fejezet- Az operett főbb irányzatai 27-39. oldal (Holnap Kiadó, 2018)

Érdeemes megemlíteni egy sajátos változatot, a pasticcio-t. Ennek lényege, hogy ismert zeneszerzők életét dolgozzák fel valós és-vagy kitalált eseményekkel, műveik felhasználásával. Egyik legismertebb példa Ralph Benatzky: Liebesträume (Szerelmi álmok) című operettje, ami Liszt Ferenc életét dolgozza fel, műveinek felhasználásával.¹⁰

A rövid műfaji sajátosságok áttekintése után következnek a bécsi operett korszakának legjelentősebb időszakai: kezdetek, aranykor és ezüstkör.

Az operett iránti érdeklődést Bécsben és a Monarchia területén Offenbach: Le mariage aux lanternes (Eljegyzés lámpafénynél) címmel 1858-ban bemutatott operettjének mindent felülmúló sikere hozta meg. Ezután indul meg, elsősorban az arisztokrácia körében a kereslet a műfaj iránt. A kezdetek legjelentősebb zeneszerzője Franz von Suppé, aki nem a francia operett előtti meghajlást választotta, hanem a „színpad meghódítását”. 1860-ban mutatják be Kollégium című operettjét, innen számítjuk a tényleges bécsi operett megszületését.

Suppé sorra mutatta be operettjeit, melyeknek köszönhetően egyre szélesebb körben kezdett terjedni a műfaj. Rövidesen beköszönt az operett bécsi aranykora, amely Suppé mellett két jelentős zeneszerzőnek köszönhető: Carl Millöcker és (ifjabb) Johann Strauss.¹¹ (Strauss 3 legismertebb operettje napjainkig is állandó repertoárja az egykori Monarchia operettszínpadjainak: A denevér, Egy éj Velencében, A Cigánybáró.) Hármójuk munkásságával, önálló stílusjegyeivel nyeri el a bécsi operett saját arculatát.

Az úgynevezett ezüstkorszakot Kálmán Imre, Lehár Ferenc és Oscar Strauss műveinek bemutatására tehetjük. Ebben a korszakban nyílnak Párizssal egyetemben az elsősorban operettet játszó színházak is Bécsben: Theater an der Wien, Josefstädter Theater. Az ő alkotói korszakuk végén kezd felbomlani a Monarchia, mely a bécsi operett fényes korszakának végét is jelentette, a zeneszerzők az utódállamokban dolgoztak tovább.

A Monarchiának köszönhetően azonban a bécsi-magyarként számon tartott darabokat Monarchia-operetteknek is nevezzük.

¹⁰ Winkler Gábor: A magyar operett, 1. fejezet- Az operett főbb irányzatai 27-39. oldal (Holnap Kiadó, 2018)

¹¹ Gál György Sándor, Somogyi Miklós: Operettek könyve – A bécsi operett klasszikus kora, 117-204. oldal (Zeneműkiadó, 1976)

II. 6. A MAGYAR OPERETT ÉS KORSZAKAI

A magyar operettet 5 nagy korszakra tudjuk osztani:

- A kezdetek (1862-1875)
- A magyar operett kiteljesedése (1875-től kb. 1900-ig)
- A bécsi-magyar operett (kb. 1900-1920)
- 1920-tól a II. világháború végéig (1920-1945)
- A világháború utáni magyar operett (1945-)

Az első magyar operettek előzményének az úgynevezett népszínműveket tekinthetjük. Ezek a tömegigényt kielégíteni akaró, esetenként társadalmi kérdéseket könnyed formában tárgyaló színpadi művek voltak, cselekményük és színpadi világuk köznapi volt, boldog végkimenetellel záródtak. Az első ilyen művek az 1760-as években jelentek meg, s 1825-től egyre inkább hazafias eszméket hirdettek. A népszínmű felívelése és térhódítása segítette elő a magyar operett megszületéséhez vezető utat. Az operett zenei szerkezetéhez ugyanakkor a francia és a bécsi operett, dallamvezetéséhez a francia és az olasz vígopera szolgált mintául.

Az első magyar operettet 1862-ben mutatták be a Népszínházban, Allaga Géza: A szerelmes kántor című művét. Egyetlen felvonásból állt, témáját Petőfi Sándor: A helység kalapácsa című művéből vette az alkotó. Ezt követte 1863-ban Venczel Tivadar kétfelvonásos operettje, A fekete vőlegény címmel. Rá egy évre mutatják be az első három felvonásos operettet (Jakobi Jakab: Cancan a törvényszék előtt). Az első időszak szerzői közül érdemes megemlíteni Huber Károly és Berczik Árpád nevét – ám az első hazai próbálkozások nem arattak átütő sikert, nem tudták felvenni a versenyt a francia művekkel.¹²

Az 1870-es évektől kezdve az operettdivat átalakult: a korábbi ironikus hangvételű művek helyett megjelentek a történelmi köntösbe bújtatott darabok. A műfaj és a mellette sikeres népszínmű továbbra is rendkívüli népszerűségnek örvendett, s ez indokolta, hogy létrejöjjön egy olyan intézmény, ahol szinte csak operettet játszanak: 1875-ben nyitja meg kapuit a Blaha Lujza téren a Népszínház, amely 1908-ig működött (ekkor átvette a Nemzeti Színház). Ezután sorra nyíltak a hasonló színházak, valamint megjelentek a közönség operett kedvencei, a primadonnák (Blaha Lujza, Ligeti Irma, Pajor Emília).

¹² Bozó Péter: Operett Magyarországon, 1859-1960., Magyar Zenetudományi Intézet (www.zti.hu/mza/m0402.htm)

A magyar operett erre az időre már érett korba lépett, s határokon túl is keresett lett. A kiteljesedés időszakának legjelentősebb operettszerzői és leghíresebb műveik:

- Erkel Elek: Székely Katalin (1880), A kassai diákok (1890).
- Konti József: Eleven ördög (1855), A kópé (1891).
- Sztojanovits Jenő: A papa lánya (1906), Karikagyűrű (1915).
- Puks Ferenc: Titilla hadnagy (1880).

A bécsi-magyar operett korszakában 1900-1920 között születnek a ma is világszerte ismert művek. A kiegyezés nagyban hozzájárult a kulturális cserékhez országok, nemzetek között, s ez teljes mértékben igaz a zenére és a színházra. Talán ennek köszönhető, hogy kialakul a Bécs-Budapest tengely (ezért is alkalmazható a „monarchia operett” elnevezés). Huszka Jenő, Kacsóh Pongrác művei legfőképp itthon, míg Kálmán Imre és Lehár Ferenc művei az osztrák vonalon voltak rendkívül népszerűek. Itt is említsük meg a korszak leghíresebb szerzeményeit, szerzőik szerint csoportosítva:

- Huszka Jenő: Bob herceg (1897), Gül baba (1905), Lili bárónő (1919).
- Kacsóh Pongrác: János vitéz (1904).
- Lehár Ferenc: Wiener Frauen (Bécsi asszonyok, 1902), A víg özvegy (1905), Luxemburg grófja (1909), Cigányszerelem (1910).

Az 1920-as évek után változások történnek: megváltozik a közönség összetétele, elkezdődik a stílusváltozatok keveredése. Ennek következményeként alakulnak ki új irányzatok, mint a bulvár vagy a revü operett. A téma tekintetében egyre kisebb az érdeklődés a huszártisztek és a diszkrétén félrelépő hölgyek iránt, helyüket átveszik a polgári élet hétköznapijaival foglalkozó művek. Fontos hozadéka a korszaknak a rádió és a mozgófilm megjelenése.

A fentebb említettek hozzájárultak az operett egyre szélesebb körben való terjedéséhez és népszerűségéhez. Az előző korszakban tárgyalt zeneszerzők a háború előtti időkig aktívan alkotnak, azonban megjelennek az új irányzat képviselői, zeneszerzői: Márkus Alfréd, Eisemann Mihály, Kemény Egon, Fényes Szabolcs.¹³

A magyar operett utolsó korszakát jelentősen befolyásolták az ideológiai-politikai arculatváltások.

¹³ Winkler Gábor: A magyar operett, 2. fejezet- A magyar operett korszakai, 1920-tól a világháború végéig 105-153. oldal (Holnap Kiadó, 2018)

Ebben a korban kezdetét veszi a magyar operettjátszás napjainkig is élő hagyománya: a népszerű művek átírása. Nemcsak külföldi zeneszerzők (pl.: Offenbach) műveit, magyarokét is előszeretettel írták át (példa a Csárdáskirálynő vagy a Luxemburg grófja). A fő cél, hogy a főhőst népi vonásokkal erősítsék fel és kigúnyolják az arisztokráciát. A korszak a jelentős zeneszerzője Kemény Egon, Farkas Ferenc, Bródy Tamás, Kerekes János és Horváth Jenő.

Összeségében állítható, hogy 1945 után is fennmaradt a műfaj és megtartotta eredeti feladatát, az igényes szórakoztatást.¹⁴

¹⁴ Winkler Gábor: A magyar operett, 2 fejezet – A magyar operett korszakai, a magyar operett 1945 után 153-191. oldal (Holnap Kiadó, 2018)

III. KÁLMÁN IMRE ÉS A CSÁRDÁSKIRÁLYNŐ

III. 1. KÁLMÁN IMRE ÉLETE

Kálmán Imre a magyar operett egyik legismertebb zeneszerzője. 1882-ben született Siófokon. Édesapja Koppstein Károly gabonakereskedő, kultúradedvelő ember volt, jelentős szerepe volt a település kulturális életének fellendítésében. Édesanyja Singer Paula, felmenői között több kántor és zenész is fellelhető volt, ő szorgalmazta fia zenei tanulmányait is.

Kálmán, elmondása szerint, 15 évesen kezdett foglalkozni a zenével, ekkor veszik fel a Zeneakadémia előkészítő osztályába. Saját zongorája kezdetben nem volt, egy ismerősénél gyakorolt, később sikerült vennie egy zongorát, azonban ínhüvelygyulladás miatt abba kellett hagynia a zongorázást. Ezután a Zeneakadémia zeneszerzés osztályába kerül át, Koessler Jánoshoz. Első hangversenye 1903-ban kerül megrendezésre, majd 1 évvel később évfolyamtársaival (Jacobi Viktor, Weiner Leó, Szirmai Albert) tart közös koncertet az operaházban. Itt Saturnalia című szimfonikus költeményét adják elő.¹⁵

1904-1908 között a Pesti Napló zenekritikusa volt. Első jelentős sikerét a Tatárjárás című operettjével érte el, melynek Bakonyi Károly írta a szöveggönyvét (ő írta a János vitézét is). Érdekesség, hogy Kálmán először a Király Színház igazgatóját, Beöthy Lászlót kereste meg a kész művel, aki azonban elutasította. Így Falud Gáborhoz, a Vígszínház igazgatójához ment, aki színpadra tűzte az alkotást, és azt 1908. február 22-én be is mutatták. Az előadás hamar sikeres lett, ezzel meghozva Kálmán Imre számára az országos elismerést. A művet 1 évvel később mutatják be Bécsben, Ein Herbstmanöver címmel, a darab ezután bejárja a világot: Afrikában, Ausztráliában, de még Amerikában is játszották. A világhírnévnek köszönhetően Kálmán 1909-ben Bécsbe költözik, de évente hazajár Siófokra. Sorra jelennek meg operettjei, közülük a legismertebbek:

- A cigányprímás (1912. Bécs, 1913. Budapest)
- A Csárdáskirályné (1915. Bécs, 1916. Budapest)
- A bajadér (1921. Bécs, 1922. Budapest)
- Marica grófnő (1924. Bécs, 1924. Budapest)
- Cirkuszhercegnő (1926. Bécs, 1926. Budapest)
- Az ördöglovas (1932. Bécs, 1934. Budapest)

¹⁵ Gerő András, Hargitai Dorottya, Gajdó Tamás: A Csárdáskirálynő, 1. fejezet: A szerző 9-19. oldal (Pannonica, 2006)

Zsidó származása miatt Kálmán az Anschlusst követően nem érezhette magát biztonságban, Bécsben: először autóját, majd villájának teljes berendezését lefoglalják, nem létező adóhátraléokra hivatkozva, külföldön bemutatott operettjeinek jogdíját sem kapja meg. 1938. júniusában Budapestre jön, Horthy Miklóssal tárgyal, aki nem tudja Magyarországon sem garantálni biztonságát. Ekkor jár utoljára szülőföldjén. Rövid svájci tartózkodás után Párizsba, majd Svédországba megy, végül 1940-ben Amerikába költözik családjával.¹⁶ 1942-ben feleségével, Kálmán Verával elválnak, azonban nemsokára újból összeházasodnak. Amerikai tartózkodása alatt több egészségügyi-lelki probléma is sújtja a zeneszerzőt: családtagjainak halála, szívrohamot kap, autóbalesetben kezét töri. A háború után 1949-ben Európába utazott néhány hónapra, Párizsban ekkor újítták fel a „Csárdásfürstin”-t. Ősszel visszatér Amerikába, felesége és gyermekei akarata ellenére, ahol agyvérzést kap, fél arca lebénul, s ezután már sohasem épül fel teljesen. 1951-ben felesége kérésére Párizsban telepednek le, 1953. október 30-án itt éri álmában a halál.

Kálmán Imre különleges személyiség volt, nem szédítette meg a siker, egész életére jellemző a szerénység, közvetlenség és családja iránt érzett odaadó szeretet, nemcsak zenei körökben örvendett köztiszteletnek. Születésének 120. évfordulóján, 2002-ben születésnapját, október 24-ét a Magyar Operett Napjává nyilvánították.

III. 2. A CSÁRDÁSKIRÁLYNŐ KELETKEZÉSE

Éljen a szerelem! Ez volt a címe annak az új szövegkönyvnek, melyet Leo Stein és Jenbach Béla írt. Kálmán Imre az ő társaságukban költözik le 1914-ben Marienbadba, hogy együtt dolgozzanak egy, ezen a szövegkönyvön alapuló új operetten. Ekkor írja meg az első felvonást. Az alkotói folyamat azonban félbe szakadt a háborús hírek miatt, és Kálmán csak egy év múlva folytatta a komponálást Ischl-ben, ahol be is fejezte a művet.

A Csárdásfürstin bécsi bemutatója 1915. november 17-én volt, s a mű egy évvel később, 1916. november 3-án került színpadra Budapesten. A háború bizonyossága a „Csárdáskirályné” bemutatásának is kontextust adott, azonban az alapérzet jelentős hangsúlykülönbséget hordozott 1915-ben Bécsben és 1916-ban Budapesten. 1915-ben még szilárdan lehetett hinni abban, hogy a háború megnyerhető, az élet élhető, a béke talán fenntartható.

¹⁶ Tilkovszky Lóránt: Kálmán Imre, a világhírű bécsi magyar operettszerző és az Anschluss. Holocaust füzetek, 13. 1999. 40. oldal

1916-ra azonban már több kétely volt, mint bizonyosság: már biztosan lehetett tudni, hogy az élet nem lesz ugyanolyan, mint a háború előtt. Mindenesetre ez nem zavarta a mű fogadtatását: közönségsikert aratott Bécsben és Budapesten is.¹⁷

Hogyan lett „Éljen a szerelem!”-ből Csárdásfürstin, majd Csárdáskirálynő? Az osztrák bemutató helyszíne a bécsi Johann Strauss Theater volt, ahol az igazgató, Erich Müller a darab előtt egy elég hasonló címűt vitt színre (Rund und Liebe) és nem szeretett volna két hasonló című darabot. Végül a próbák mégis az eredeti címmel kezdődtek, majd Die Czardasfürstinre („Csárdáskirályné”) változtatták meg az elnevezést. Így az operett az 1916-os budapesti bemutatón már ezzel a címmel szerepelt.

Napjainkban is használt címét (Csárdáskirálynő) 1954-ben kapja a mű, amikor az Operettszínház akkori igazgatójának, Gáspár Margitnak a felkérésére Békeffy István és Kellér Dezső átdolgozza a darabot (40 év alatt elég sokat vesz aktualitásából a cselekmény, két háborút is „megélve”). A legfőbb változtatás, hogy Cecília és Miska szerepéből főszerepet csinálnak, Bónit és Stázit kissé háttérbe helyezik, de Edwin és Szilvia ugyanúgy megmarad főszereplőnek. A prózai részhez szintén hozzányúlnak, legfőképp hozzáírnak, kibővítik – ám fontos, hogy Kálmán Imre zenéjén semmit sem változtatnak.¹⁸ Az Operettszínház jelenleg is ezt a változatot játssza, noha 2008-ban Kerényi Miklós Gábor rendezésében egy új szereplőt hoztak be (Schulteis Arnold főhadnagy). Dolgozatomban ennek a változatnak a cselekményét ismertetem és a tanóránál is ezt használom fel.

Érdeemes még megjegyezni a nagy felháborodást kiváltó, 1993-as kaposvári bemutatót. Mohácsi János rendezésében dolgozzák fel újra a művet a Csiky Gergely Színházban. Az előadás, Mohácsinak köszönhetően, úgy tárta fel újra az 1916-os verziót, hogy közben nem feledkezett meg a legendás 1954-es átiratról sem. 1916-ra teszi a történetet, egy évvel a darab születése utánra, soknemzetiségű, de nemzeti feszültségekkel terhes környezetbe. A darabbeli történet mozgatórugója a felkapaszkodás, az osztálykülönbségek s ezek áthágása, s mindezt körül ölelik a véres világháborúról bekúszó hírek. Mohácsi visszahelyezi a művet a Monarchia társadalmi-történelmi-politikai kontextusába, mégis jelen idejű olvasatot kínál az operetről.¹⁹

¹⁷ Gerő András, Hargitai Dorottya, Gajdó Tamás: A Csárdáskirálynő, 1. fejezet: Az idő 20-24. oldal (Pannonica Kiadó, 2006)

¹⁸ Szendi Szilvia, Peller Károly: A Csárdáskirálynő első 100 éve Online forrás: <https://www.criticailapok.hu/2-uncategorised/39169-a-csardaskiralyno-elso-100-eve>

¹⁹ Kiss Gabriella: Mohácsi János: A Csárdáskirálynő, 1993. Online forrás: <https://theatron.hu/philther/a-csardaskiralyno/>

III. 3. A CSÁRDÁSKIRÁLYNŐ CSELEKMÉNYE

Az első felvonás Budapesten, egy varietében²⁰, az orfeumban játszódik. Verecki Szilvia, a hely ünnepelt primadonnája búcsúfellépést tart a színpadon, mivel Párizsba kapott szerződést. Szerelme, Lippert-Weilersheim Edwin herceg szeretné, ha Szilvia nem utazna el Párizsba. A herceg családja szerezte a szerződést, hogy elszakítsák Edwintől, mert Stázi grófnőt szánják neki, az eljegyzési meghívókat is kinyomtatták. Mivel Edwin nem hajlandó eleget tenni családja kívánságának, megjelenik Rohnsdorff tábornok, aki katonai behívót ad át Edwinnek. Közben megérkezik Bóni gróf, aki viszont megkapja az eljegyzés megünneplésére szóló meghívót. Edwin időt kér Szilviától való búcsúzására, és ekkor szerződést köt, hogy 8 héten belül feleségül veszi őt. Edwin távozása után Bóni közli Szilviával, hogy a szerződés nem lehet érvényes, mert a kezében van a hercegi család meghívása Edwin és Stázi eljegyzésére. Szilvia, elkeseredetten, mégiscsak elutazik.

A második felvonás Bécsben, a hercegi palotában játszódik, ahol Edwin szülei estélyt adnak. Itt van továbbá Miska főpincér, aki a pesti Orfeumból kerül a palotába. Az estélyre váratlan vendégek érkeznek: Bóni és Szilvia. Bóni, mint feleségét mutatja be Szilviát, s mikor Edwin felismeri, letagadja az azonosságot azzal, hogy már többen is összecserélték „azzal a kis szubrettel”. Az estélyen jelen van továbbá Feri bácsi, aki szerelmes volt a Csárdáskirálynőbe, Edwin anyjába, Cecíliába. Cecília, amikor meglátja a társaságot, azonnal ki akarja dobni őket, nehogy meghiúsuljon az eljegyzés. Közben Edwin megmagyarázza Szilviának, hogy mivel most már ő Bóni felesége, ha elválnak tőle, elveheti feleségül, hiszen családjának nem lehet kifogása egy grófnő ellen. Bóni pedig elkezd Stázinak udvarolni. Szilvia az egész társaság előtt elmondja, hogy ő nem Kaucsiánó grófnő, hanem a pesti Orfeum Csárdáskirálynője, majd feloldja Edwint nyolchetes házassági ígérete alól.

A harmadik felvonás helyszíne Marienbad, a közkedvelt osztrák fürdőhely/szálló. Cecília születésnapjára készülnek, aki nagyon szomorú, mivel Stázi elszökött Bónival, Edwin pedig Szilviával. Miska az öreg pincér és főkomornyik is felmondott neki, mert szívtelen, kegyetlen asszonynak tartja. A herceg Miskától próbálja megtudni, hogy mi a felesége kedvenc nótája. Jön Edwin és Szilvia, akik közben összeházasodtak és nagyon boldogok együtt. Összetalálkoznak Bónival és Stázival: ők ugyan szerelmesek, de még nem házasodtak össze, így kissé irigykedve nézik Szilvia és Edwin boldogságát. Megjelenik a színen Kerekes Ferkó bácsi is, aki elmeséli Miskának, hogy a volt három férjet – Cecília előző házasságából –

²⁰ Zenés, táncos szórakoztató műsor, a nagyvárosok életéhez tartozik/tartozott. Egyfajta átmenet a cirkusz és a kabaré között. Állandó szereplői az akrobaták, bűvészek, táncosok és énekesek.

meghívta Marienbadba, hogy leleplezzék Cecília múltját, miszerint ő is Csárdáskirálynő volt. A leleplezés sikerül, a hercegnő nemcsak férje, de a főherceg előtt is lelepleződik. A főherceg megbocsát Cecíliának, s bocsánata jeléül diplomatának nevezi ki a herceget a Kanári-szigetekre, aki viszont, mikor szembesül felesége korábbi dolgaival, „megbolondul”. A megtört Cecília és a főherceg áldását adja a fiatalokra. A szórakozott Bóni pedig, aki nem merte eddig felbontani a szerelme szüleitől naponta érkező sürgönyöket, döbbenet olvassa, hogy azok sem ellenzik már az esküvőt.²¹

III. 4. A CSÁRDÁSKIRÁLYNŐ ZENÉJE

A Csárdáskirálynő dalai napjainkig szerves részét képezik a szilveszteri gálaműsoroknak, operetteteknek és a rádiók zenei anyagának. Vajon hogyan sikerült Kálmán Imrének ennyire maradandót alkotnia? Talán, mert többféle stílust és műfajt is belekomponál a műbe: a párizsi sanzonok, a bécsi keringők és a magyar cigányzene jelei egyaránt megfigyelhetők a zenében. Emellett Kálmán remekül megjeleníti zenéjében a szereplők érzéseit és a köztük lévő viszonyokat: a szerelmi duettek lágy dallamai a szív érzéseit továbbítják a hallgató felé. A tréfás, néhol már-már pajzán dalok zenei anyaga pedig sikeresen adja át a humort, a szöveggel kiegészülve. A következőkben bemutatom a darab leghíresebb részleteit, zeneileg és prozódiaileg.

A „Haj-hó” vagy másik címén „Hej, rózsám” a legelső dal, ami felcsendül az operettben, ez Szilvia belépője. Lírai, lágyabb kezdet után a „Hej, rózsám”-mal egyre fokozódó és gyorsuló a zene, s a folyamat a dal végére csúcsosodik ki. Kálmán itt talán a szöveg mondanivalóját akarta hangsúlyozni: a „Hej, rózsám” résznél Szilvia a férfiak csapodár életéről és elutasításáról énekel, talán ezért is fokozódik itt mind a dallam, mint a tempó. Összeségében nemcsak megadja a kezdeti lendületet ez a szám az operettnek, hanem Szilviának, a darab főszereplőjének is méltó belépőt biztosít.

„A jányok, a jányok...” kezdetű dal az első felvonás elején hallható, mikor Feri bácsi és Bóni beszélget a herceg és Szilvia sorsáról. A dalt alapvetően ők ketten éneklik, férfikarral kiegészülve. A dal legfőképp a női nemet dicséri és figurázza ki, néhol elég gúnyos hangnemet megütve, különös tekintettel az orfeumi lányok említésekor. Zeneileg Kálmán a tréfás hangulatot a fel-le ugráló dallammal és éles-nyújtott ritmusok használatával éri el sikeresen.

²¹ Gál György Sándor, Somogyi Miklós: Operettek könyve, A magyar operett a világsiker útján – Csárdáskirálynő, 287-289. oldal (Zeneműkiadó, 1976.)

Talán az egyik legismertebb szerelmes dal a műfajban az „Egy a szívem, egy a párom”. Szilvia és Edwin éneklük, mikor előbbi búcsúzni szeretne utazása előtt, de a herceg nem engedi. Zenéjének csúcspontja a refrénben található, kiemelve a dal mondanivalóját: „Nála nincsen szebb, / nála nincs senki édesebb.” Keringő zenére hasonlít, 3/4-es ütemmutatója is erre enged következtetni.

andante
mf
Egy a szívem, egy a párom, boldogságom tőle várom. Más leánytól még az édes csók
dolce
f
14 rit. mp f pp lento
sem kell. Egy a párom, egy a szívem, egyet tud szeretni híven! Nála nincsen szebb! Nála nincs
29 rit.
senki édesebb.

Az első felvonásban felcsendül még Bóni énekében a „Jaj, cica” című szám, melyben örök nőtlenségét meséli el, valamint Szilvia és a férfikar előadásában „Az asszony összetör” című dal is, amely a nőktől való óvatosságról, félelemről szól. A felvonás záró zenei részében visszatér az összes addig felhangzó dal zenei anyagából egy-egy részlet, néhol átdolgozva.

A második felvonásban felcsendülő első dal egy duett, Edwin és Stázi éneklük: „Túl az Óperencián”. A duett könnyed, lágy hangvételű, ezzel is a szerelem és a házasság örömét hirdetve – Kálmán refrénjei sokkal nyugodtabb hangzást adnak, mint a köztük lévő versszakok. A hármas lüktetés a bécsi keringőre utal, amit a színpadon is meg szoktak jeleníteni a rendezők, Edwin és Stázi táncával. Ez a refrén, véleményem szerint, az egyik legegyszerűbben megtanítható dal a műben, hiszen nincsenek benne folyamatosan nagy ugrások, csak szekund- és terclépések, valamint egy-egy kvart- és szextugrás.

lento *p*

Túl az Ó-pe- ren-ci- án bol-do-gok le- szünk. Túl az Ó-pe- ren-ci- án csók-ra é- he-

15 *f* *pp*

zünk. Túl az Ó-pe- ren-ci- án Lesz me-sés ta-nyánk Túl az Ó-pe- ren-ci- án fé-szek

30 *morendo*

Vár re-ánk.

Ezután hosszabb prózai rész következik a műben, majd felcsendül a Csárdáskirálynő talán legtöbbet játszott részlete, az „Emlékszel még.” kezdetű duett, Edwin és Szilvia idézi fel szerelmük legszebb emlékeit. Kálmán Imre prozódíája kimagasló ennél a számnál: a refrén zeneileg is kifejezi a fájó, be nem teljesült szerelmet, a vonósok előtérbe helyezésével. Érdekes, hogy a duett végére új zenei anyag kerül, mely gyorsítja és még fájóbbá, már-már gúnyossá teszi a befejezést (szintén keringő zenére emlékeztetve).

A következőkben kvartett hangzik fel Szilvia, Stázi, Edwin és Bóni előadásában, „Hurrá” címmel. Önfeledt, vidám dal, mely bizonygatása a nem valós szerelemnek Bóni és Szilvia, valamint Edwin és Stázi között. A következő duett Stázi és Bóni éneke, a „Te rongyos élet”, ami szintén közkedvelt dala az operettműsoroknak.

A darab utolsó duettje, Edwin és Szilvia előadásában, az „Álom, álom, édes álom”. Ebben már nem a múlton merengenek, hanem a jövőbe nézve képzelik el, milyen lenne, ha egymás mellett maradnának örökre. Edwinnek és Szilviának ez az egyetlen duettje a műben, a zene vidám, önfeledt és könnyedt – Kálmán Imre remekül érzékelteti, hogy ekkor már semmi sem akadályozhatja a szerelem beteljesülését.

A mű fináléjában visszatér a teljes mű zenéjéből számtalan részlet, végül valamennyi szereplő kórusban énekeli a „Te rongyos élet”-et, ám a dalt a korábbinál lassabb tempóban halljuk viszont, végül akár a „grave” jelzőt is használhatnánk rá.

IV. ÓRATERVEK

IV. 1. AZ ELKÉSZÍTÉS FOLYAMATA

Az óratervek elkészítését megelőzően tematikus tervet hoztam létre, hogy rendszeresség legyen a tanórák menete és tananyaga között, valamint átláthatóbb legyen az anyag szempontjából, hogy mi mit követ. (Minden új ismeretnek a korábban szerzett ismeretekbe be kell tudni kapcsolódnia.)²² A tematikus terv elkészítésénél így fő szempont volt, hogy egy bevezető óra után a Csárdáskirálynő 3 felvonásán keresztül bizonyos témaköröket érintsen az adott tanóra. Emellett helyet kapott a tervben összegző és lezáró óra is, amely a tanult ismereteket ismételi, rendszerezi.

A tematikus terv elkészítése után óráról órára beosztható óraterveket készítettem. Az óratervek tartalmazzák a célokat, feladatokat, az órák tanítási anyagait, a tananyag különböző elemeinek sorrendiségét, a felhasználásra kerülő eszközök felsorolását.²³ Az utolsó, összefoglaló órához nem készítettem külön óratervet, mivel azon a korábbi 4 tanóra anyagának ismétlése, számonkérése történik, valamint a tanult zenei részletek éneklése.

Az ének-zene tantárgy lehetőségei igen sok különböző tevékenységre adnak lehetőséget, ezért jó esélyünk van arra, hogy az óra változatos, élvezetes legyen a diákok számára. Ezt figyelembe véve igyekeztem változatossá tenni a tanórák menetét. Így kapott helyet az óratervekben a zenei elemek mellett többek között színjátszós feladat, több mozgásos játék, önellenőrzés, interaktív és digitális játékok/feladatok sora vagy szófelhő készítése. Az első óra után valamennyi óra ismétléssel kezdődik és összefoglalással záródik, ezzel keretet adva a tananyagnak.

Arra is figyelmet fordítottam, hogy ne a frontális oktatás legyen döntő többségben az órákon, ezért a tervezet több páros vagy csoportosan elvégzendő feladatot tartalmaz, valamint önálló tananyag-feldolgozást.

A zenehallgatási- és videóanyagok kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy megfelelő minőségű legyen a hang- és képminőség, emellett élményszerű legyen hallgatni/nézni azokat. A sokszínűség miatt archív felvételeket is választottam, hogy a gyerekek fekete-fehér felvételen is átélhessék a műfaj sajátosságait, valamint kicsit közelebb hozzam hozzájuk a kort, amelyben a műfaj virágzott.

²² Hegyi József: Az ének-zene tanítása (Tankönyvkiadó Budapest, 1974)

²³ Bodnár Gábor, Erdős Ákos, Kabdebó Sándor: Ének-zenei ismeretek (Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2015)

A daltanítási anyagok kiválasztásánál fő szempontok voltak, hogy könnyen megtaníthatók és énekelhetők és közismertek legyenek. Így esett a választás két refrénre: „Túl az Óperencián” és „Egy a szívem, egy a párom”. Ezekhez a Csárdáskirálynő zongorakivonatából készítettem el a kottaképeket, valamint a zongorakivonat egyszerűsítésével készült el hozzájuk, a tanórákon felhasználható zongorakíséret. Ez azért fontos, mivel a kíséretben a zongora nagyrészt alátámasztja az ének szólamot, így könnyebben és biztosabban énekelhető az adott zenei részlet.

IV. 2. TEMATIKUS TERV

Műveltségi terület: művészetek

Tantárgy: ének-zene

Évfolyam: gimnázium 9-10. évfolyam

A tanulási-tanítási egység témája: Az operett műfajának megismerése Kálmán Imre: Csárdáskirálynő című operettjén keresztül

Tantárgyi kapcsolatok: történelem, magyar nyelv és irodalom, német nyelv és irodalom, hon- és népismeret

Fejlesztési területek: éneklési-, előadói- és szolmizációs készségek, műfaji és zenetörténeti ismeretek, színpadi és dramaturgiai készségek

Az óra témája, fogalmak, ismeretek	didaktikai feladatok	készségek, képességek fejlesztése	módszerek, munkaformák	eszközök, szemléltetés,	dal, zenehallgatás
Bevezető óra. Az operett kialakulása, főbb irányzatai (francia, angol, német operett) és az osztrák-magyar vonal.	Új ismeretek bemutatása és értelmezése, motiválás, aktivizálás	zenehallgatás, műfaji és zenetörténeti ismeretek	frontális oktatás, egyéni és csoportos munka	prezentáció, zenehallgatási anyag	Offenbach: Kánkán Strauss: A cigánybáró – Szaffi dala Kacsóh Pongrác: János Vitéz – Én, a pásztorok királya
Kálmán Imre élete és a Csárdáskirálynő keletkezése, a Csárdáskirálynő szereplői az operett típusszereplőinek függvényében és az első felvonás.	Ismétlés, rendszerezés, új ismeretek bemutatása és értelmezése, motiválás, aktivizálás	Műfaji és zenetörténeti ismeretek, zenehallgatás, éneklési-, előadói, szolmizációs készségek, kommunikációs és dramaturgiai készségek	frontális oktatás, egyéni és csoportos munka	prezentáció, zenehallgatási és daltanulási anyag	Csárdáskirálynő - nyitány Első felvonás – Egy a szívem, egy a párom, daltanítás

Zenei motívumok elemzése és a magyar (nép) zene megjelenése a Csárdáskirálynőben a 2. felvonás során. Az osztrák-magyar vonal megjelenése az operettben.	Ismétlés, rendszerezés, új ismeretek bemutatása, értelmezése, motiválás	Műfaji és zenetörténeti ismeretek, éneklési-, előadói és szolmizációs készségek	frontális oktatás, egyéni és csoportos munka	prezentáció, zenehallgatási és daltanulási anyag	Túl az Óperencián, daltanítás Emlékszel még
Színpadi, dramaturgiai és zenei sajátosságok az operettben, a Csárdáskirálynő 3. felvonása alapján.	Ismétlés, rendszerezés, új ismeretek bemutatása, értelmezés, motiválás, aktivizálás	Műfaji és zenetörténeti ismeretek, előadói készségek, kommunikációs, színpadi és dramaturgiai készségek	frontális oktatás, egyéni és csoportos munka	prezentáció, zenehallgatási, daltanulási és videóanyag	Részlet a 3. felvonásból (videóanyag) Álom, álom, édes álom
Összefoglalás, tematikus órák lezárása. Tanult dalok, zenehallgatási- és elméleti anyag összegzése.	Ismétlés, rendszerezés, összegzés.	Az órákat tartó tanárra bízva.			

IV. 3. AZ ELSŐ TANÓRA ÓRATERVE

Műveltségi terület: művészetek

Témakör/tematikus egység: Az operett műfajának megismerése Kálmán Imre: Csárdáskirálynő című operettjén keresztül

Adott óra címe/anyaga: Bevezető óra. Az operett kialakulása, főbb irányzatai (francia, angol, német operett) és az osztrák-magyar vonal.

Előzetes ismeretek: –

Kapcsolódási pontok: magyar és egyetemes történelem, társzművészetek

Az óra cél- és feladatrendszere:

Az óra elsődleges célja: A tanulók megismerjék az operett műfajának kialakulását és fejlődésének fontosabb részleteit. Ismerkedjenek meg különböző irányzataival, különösebb figyelmet fordítva az osztrák-magyar vonalra.

Az óra nevelési célja: nemzeti öntudatra nevelés, zenei nevelés

Az óra oktatási célja: mű- és műfajismeret, zenetörténeti ismeretek bővítése

Az óra képzési célja: csoportban és önállóan való munkáltatás, közös feladatmegoldás, logikai képességek fejlesztése (események sorrendisége)

Elérendő fejlesztési/tudás szint: A tanulók képesek legyenek fogalmat alkotni az operett műfajáról, ismerjék meg kialakulását, ismerjék fel különböző korszakait és stílusait.

Idő	Miért?	Mit?		Egyéb		Megjegyzés
		Az óra menete		Munkaforma, szervezési mód	Eszközök	
	Didaktikai feladatok	Tanári tevékenység	Tanulói tevékenység			
0-5	Bemelegítő feladat: Mi jut eszükbe az operett szó hallatán? Szófelhő készítése.	Feladat elmondása és instruálása, esetleges technikai nehézségek kezelése. A szófelhő elkészülte után megbeszélni a tanulókkal az eredményt.	A www.menti.com oldalra 2-3 szó/kifejezés beírása az operetről.	Frontális, egyéni munka.	www.menti.com	-
5-10	Az operett műfajának kialakulása és fejlődése.	Zenetörténeti és elméleti anyag alapján az operett kialakulásának és fejlődésének bemutatása.	Figyelés, jegyzetelés.	Frontális oktatás.	Tábla, füzet.	Visszaütalás az előző feladatban kijött eredményre. Ellenőrzés, mik azok a szavak/kifejezések, amelyek jók voltak a szófelhőben.
10-15	Francia, angol és német operett.	Zenetörténeti és zeneelméleti anyag alapján a francia és angol operett bemutatása.	Figyelés, jegyzetelés.	Frontális oktatás.	Tábla, füzet.	–

15-20	Zenehallgatás: Offenbach: Kánkán	Milyen zenei jellemzőit ismerik fel a francia operettnak az adott részletben? Milyen a hangzása a részletnek?	Francia operett zenei jellemzőinek felismerése az adott részletben. Hangzás megfigyelése.	Egyéni és csoportos munkáltatás.	-	https://www.youtube.com/watch?v=4Diu2N8TGKA
20-25	Az osztrák operett és korszakainak bemutatása.	Zenetörténeti és elméleti anyag alapján az osztrák operett és korszakainak bemutatása.	Figyelés, jegyzetelés.	Frontális oktatás.	Tábla, füzet.	-
25-30	Zenehallgatás: Strauss: A Cigánybáró – Szaffi dala.	Kérdések feltevése, majd azok megbeszélése: Milyen hangulata van a részletnek? Milyen helyzetben hangozhat el a dal? Milyen a tempója, dinamikája?	Zenehallgatás, megfigyelés, tanári kérdések megválaszolása.	Egyéni munkáltatás.	-	https://www.youtube.com/watch?v=7XL5Xb7jSSY
30-42	A magyar operett és korszakainak bemutatása. (Benne zenehallgatás: Kacsóh Pongrác: János vitéz –	Zenetörténeti és elméleti anyag alapján a magyar operett és korszakainak bemutatása.	Figyelés, jegyzetelés. Zenehallgatásnál tanári kérdésekre válaszadás.	Frontális oktatás, egyéni munkáltatás.	Tábla, füzet.	https://www.youtube.com/watch?v=quwIhvHIEVk

	Én, a pásztorok királya	Zenehallgatás: milyen magyaros motívumokat vesznek észre az adott részletben? Ki énekelheti?				
44-45	Óra lezárása, visszautalás az elhangzottakra.	Órán elhangzott tananyaggal kapcsolatban ismétlő kérdések feltevése.	Tanár által feltett kérdésekre válaszadás.	Egyéni munkáltatás.	-	-

Mellékletek:

- Zenetörténeti és elméleti anyag
- Zenehallgatási anyagok:
 - Offenbach: Kánkán: <https://www.youtube.com/watch?v=4Diu2N8TGKA>
 - Strauss: A Cigánybáró – Szaffi dala: <https://www.youtube.com/watch?v=7XL5Xb7jSSY>
 - Kacsóh Pongrác: János vitéz – Én, a pásztorok királya: <https://www.youtube.com/watch?v=quwIhvHIEVk>

IV. 4. A MÁSODIK TANÓRA ÓRATERVE

Műveltségi terület: művészetek

Témakör/tematikus egység: Az operett műfajának megismerése Kálmán Imre: Csárdáskirálynő című operettjén keresztül

Adott óra címe/anyaga: Kálmán Imre élete és a Csárdáskirálynő keletkezése, a Csárdáskirálynő szereplői az operett típusszereplőinek függvényében és az első felvonás.

Előzetes ismeretek: Az operett kialakulása, főbb irányzatai (francia, angol, német operett) és az osztrák-magyar vonal.

Kapcsolódási pontok: magyar és egyetemes történelem, társművészetek, német nyelv és irodalom.

Az óra cél és feladat rendszere:

Az óra elsődleges célja: A tanulók ismerkedjenek meg Kálmán Imre életével, a Csárdáskirálynő keletkezésével és szereplőivel az első felvonás függvényében.

Az óra nevelési célja: nemzeti öntudatra nevelés, zenei nevelés.

Az óra oktatási célja: zenetörténeti ismeretek bővítése, mű- és műfajismeret, készségfejlesztés (ritmikai, szolmizációs és előadói készségek)

Az óra képzési célja: A tanulók képesek csoportban és egyéniben feladatmegoldásra, események logikus sorrendiségének megállapítására, tömör, célratörő fogalmazásra.

Elérendő fejlesztési/tudás szint: A tanulók el tudják mondani Kálmán Imre életének fontosabb eseményeit és a Csárdáskirálynő keletkezését. Képesek legyen jellemezni a szereplőket és elmondani az első felvonás történéseit, valamint elénekelni az „Egy a szívem, egy a párom” kezdetű dal refrénjét szöveggel és szolmizálva.

Idő	Miért?	Mit?		Egyéb		
		Az óra menete		Munkaforma, szervezési mód	Eszközök	Megjegyzés
	Didaktikai feladatok	Tanári tevékenység	Tanulói tevékenység			
0-3	Ismétlés, ráhangolódás. Ismétlő kérdések az előző órai anyagból.	Ismétlő kérdések feltevése.	Tanári kérdésekre válaszadás.	Egyéni munka.	-	-
3-8	Kálmán Imre élete	Zenetörténeti és zeneelméleti anyag alapján Kálmán Imre életének megismertetése.	Figyelés, jegyzetelés.	Frontális oktatás.	Tábla, füzet.	-
8-15	A Csárdáskirálynő keletkezése, szövegértési feladat	Forrásrészletek kiosztása, feladat közbeni segítség	Forrásrészletek olvasása, válasz rövid kérdésekre.	Egyéni munka.	Forrásrészletek.	-
15-20	Zenehallgatás: Csárdáskirálynő nyitány	Kérdések és megfigyelési szempontok: Van-e olyan dallam, ami ismerős/hallották már korábban? Hány különböző téma/részlet van a nyitányban?	Tanári kérdésekre válaszadás és szempontok megfigyelése.	Egyéni munka.	—	https://www.youtube.com/watch?v=myMWxTVFo6M

20-25	A Csárdáskirálynő szereplői	Zenetörténeti és elméleti anyag alapján a szereplők bemutatása.	Figyelés, jegyzetelés.	Frontális oktatás.	Tábla, füzet.	-
25-33	Szituációs gyakorlat: Játsszuk el az első felvonást!	Szereplők kiválasztása. Ezután tanár olvassa a felvonás történetét, a gyerekek pedig azt rögtönözve illusztrálják.	Jelentkezett/kiválasztott tanulók olvasás után rögtönzött drámajátéka a szerepkörnek megfelelően. Többiek aktívan figyelnek.	Egyéni és csoportos munka.	Első felvonás eseményei rövidítve, színjáték szerűen.	Elsősorban jelentkezés alapján kiválasztani a gyerekeket. Ha nincs elég jelentkező, akkor megkérni őket, lehetőleg hozzájuk közel álló/jobban passzoló szerepet adni.
33-42	Daltanítás: Egy a szívem egy a párom refrén	Daltanítás hangjegyről.	Daltanulás hangjegyről.	Csoportos munka.	Kottakép.	Daltanítás után meghallgatni és megtekinteni színpadi előadásban a részletet: https://www.youtube.com/watch?v=fS3Xnp3o5Co
42-45	Összegzés, tanóra lezárása: Kahoot teszt	Kahoot teszt kitöltetése.	Kahoot teszt kitöltése.	Egyéni munka.	Tablet/telefon.	-

Mellékletek:

- Zenetörténeti és elméleti anyag
- Forrásrészletek a szövegértési feladathoz
- Cselekmény rövid leírása a szituációs gyakorlathoz
- 1. számú kottakép a daltanításhoz, 1. számú zongorakíséret a daltanítási anyaghoz
- Kahoot kérdőív kérdései:
 - Mikor és hol született Kálmán Imre?
 - Kálmán Imre zsidó származású volt. Igaz vagy hamis?
 - Hol hal meg?
 - Melyik évben mutatták be Bécsben a Csárdáskirálynőt?
 - Mi volt a bemutató előtti, eredeti címe?
 - Hogy hívják a főszereplő szerelmes párt?
 - Hol játszódik a harmadik felvonás?
- Zenehallgatási anyag:
 - Csárdáskirálynő – nyitány: <https://www.youtube.com/watch?v=myMWxTVFo6M>
 - Egy a szívem, egy a párom (videóanyag): <https://www.youtube.com/watch?v=fS3Xnp3o5Co>

IV. 5. A HARMADIK TANÓRA ÓRATERVE

Műveltségi terület: művészetek

Témakör/tematikus egység: Az operett műfajának megismerése Kálmán Imre: Csárdáskirálynő című operettjén keresztül

Adott óra címe/anyaga: Zenei motívumok elemzése és a magyar (nép) zene megjelenése a Csárdáskirálynőben a 2. felvonás során. Az osztrák-magyar vonal megjelenése az operettben.

Előzetes ismeretek: Az operett kialakulása, főbb irányzatai és a „monarchia” operettek, Kálmán Imre élete, a Csárdáskirálynő keletkezése, szereplői és az 1. felvonás cselekménye.

Kapcsolódási pontok: magyar és egyetemes történelem, hon- és népismeret, társzművészetek, német nyelv és kultúra.

Az óra cél- és feladatrendszere:

Az óra elsődleges célja: A tanulók megismerkedjenek az osztrák-magyar vonallal, a Csárdáskirálynő 2. felvonásának cselekményével, a magyar (nép) zene megjelenésével az operettekben és elemezzék tanári segítséggel a 2. felvonás 2 legismertebb zenei részletét.

Az óra nevelési célja: nemzeti öntudatra nevelés, zenei nevelés.

Az óra oktatási célja: zenetörténeti és -elméleti ismeretek bővítése, mű- és műfajismeret, készségfejlesztés (ritmikai, szolmizációs, előadói készségek), zenei elemzés.

Az óra képzési célja: A tanulók képesek csoportban és egyéniben feladatmegoldásra, események logikus sorrendiségének megállapítására, tömör, célratörő fogalmazásra. A diákok kreatív alkotási, kulturális tudatossági és gondolkodási kompetenciái fejlődhetnek.

Elérendő fejlesztési/tudás szint: A tanulók el tudják mondani a 2. felvonás cselekményét, fogalmat alkossanak a „monarchia” operettekről, a magyar (nép) zene megjelenéséről az operettekben. Képesek legyenek zenei részletek elemzésére, elénekelni a Túl az Óperencián-t szöveggel, szolmizálva.

Idő	Miért?	Mit?		Egyéb		Megjegyzés
		Az óra menete		Munkaforma, szervezési mód	Eszközök	
	Didaktikai feladatok	Tanári tevékenység	Tanulói tevékenység			
0-5	Ismétlés, ráhangolódás: csoportos teszt az első felvonás eseményeiből.	Csoportok kialakítása és kérdések feltétele.	Csoportban kérdések megválaszolása.	Csoportmunka.	Füzet/lap.	Csoportok összeállítására figyelni: osztálybeli szociális háló figyelembe vétele.
5-10	A 2. felvonás cselekményének megismerése.	A 2. felvonás eseményeinek ismertetése a zenetörténeti és elméleti anyag alapján.	Figyelés, jegyzetelés.	Frontális, egyéni munka.	Füzet/lap.	-
10-25	Daltanítás és zenei részlet elemzése: Túl az Óperencián refrén	Daltanítás hangjegyről. A kottakép alapján a zenei részlet elemzése (dallam, ritmus, tempó, zenei motívumok), valamint a színpadi előadás zenei elemzése.	Daltanulás hangjegyről. Tanári segítséggel a kottakép és a részlet zenei elemzése.	Csoportos munkáltatás.	Kottakép.	Daltanítás és elemzés után meghallgatni és megtekinteni színpadi előadásban a részletet: https://www.youtube.com/watch?v=Vf27Ju1gOA0

25-30	Az operett osztrák-magyar vonala	Zenetörténeti és elméleti anyag alapján az osztrák-magyar vonal bemutatása.	Figyelés, jegyzetelés	Frontális, egyéni munka.	Füzet/lap.	-
30-38	Zenehallgatás: Te rongyos élet Magyaros motívumok megjelenése a Csárdáskirálynő zenéjében	Megfigyelési szempontok adása: zenei részlet hangulata, szöveg és dallam közti kapcsolat. Milyen hangszerek kísérik? Mitől és miért érzik „magyarosnak”?	Megfigyelési szempontok figyelése és válaszadás a tanári kérdésekre.	Egyéni és csoportos munkáltatás.	-	https://www.youtube.com/watch?v=IFDkrMcISQk
38-43	Gondolattérkép készítése: hogyan jelenhet meg a magyar (nép)zene az operettekben?	Segítő kérdések feltevése és instrukciók adása.	Tanári segítséggel gondolattérkép készítése.	Egyéni és csoportos munkáltatás.	Tábla.	Utalni és összekötni az ismereteket a korábbi órák anyagával.
43-45	Összegzés, tanóra lezárása.	Órán elhangzott tananyaggal kapcsolatban ismétlő kérdések feltevése.	Tanár által feltett kérdésekre válaszadás.	Egyéni munkáltatás.	-	-

Mellékletek:

- Zenetörténeti és elméleti anyag
- 2. számú kottakép (Túl az Óperencián) a daltanításhoz, 2. számú zongorakíséret a daltanítási anyaghoz
- Zenehallgatási anyag:
 - Túl az Óperencián (videóanyag): <https://www.youtube.com/watch?v=Vf27Ju1gOA0>
 - Te rongyos élet: <https://www.youtube.com/watch?v=IFDkrMclSQk>

IV. 6. A NEGYEDIK TANÓRA ÓRATERVE

Műveltségi terület: művészetek

Témakör/tematikus egység: Az operett műfajának megismerése Kálmán Imre: Csárdáskirálynő című operettjén keresztül

Adott óra címe/anyaga: Színpadi-, dramaturgiai és zenei sajátosságok az operettben, a Csárdáskirálynő 3. felvonása alapján.

Előzetes ismeretek: Az operett kialakulása, főbb irányzatai és az osztrák-magyar vonal, Kálmán Imre élete és a Csárdáskirálynő keletkezése, szereplői. Az első két felvonás cselekménye és a magyar (nép) zene megjelenése az operettben.

Kapcsolódási pontok: magyar és egyetemes történelem, hon- és népismeret, társzművészetek.

Az óra cél és feladat rendszere:

Az óra elsődleges célja: A tanulók megismerjék a Csárdáskirálynő 3. felvonásának cselekményét és eseményeit, felismerjenek alapvető színpadi és dramaturgiai sajátosságokat, különös tekintettel az operetre, saját gondolatuk legyen zene és színpad kapcsolatáról.

Az óra nevelési célja: nemzeti öntudatra nevelés, színházi és zenei nevelés.

Az óra oktatási célja: mű- és műfajismeret, zenetörténeti és zeneelméleti ismeretek bővítése, zenei és színpadi/színházi elemzés.

Az óra képzési célja: csoportban és önállóan való munkáltatás, közös feladatmegoldás, logikai képességek fejlesztése (események sorrendisége) és társas, gondolkodási kompetenciák fejlesztése.

Elérendő fejlesztési/tudás szint: A tanulók képesek legyenek elmondani a 3. felvonás cselekményét, kapcsolatot alkotni színház és zene között.

Tudjanak felismeri alapvető színpadi és dramaturgiai sajátosságokat.

Idő	Miért?	Mit?		Egyéb		Megjegyzés
		Az óra menete		Munkaforma, szervezési mód	Eszközök	
	Didaktikai feladatok	Tanári tevékenység	Tanulói tevékenység			
0-8	Játékos ismétlés: labdával kérdezz-felelek játék az előző órán tanultakból.	Első kérdés feltétele és labda dobása. Játék folyamatos felügyelete, instruálása, segítése.	Labda továbbadása, kérdések feltétele és megválaszolása.	Csoportos munkáltatás.	Labda.	Tanár kezdi a játékot. Feltesz egy kérdést, eldobja a labdát egy diáknak, aki válaszol. Utána ő dobja a labdát valakinek, feltesz neki egy kérdést, majd a másik megválaszolja...
8-13	Szófelhő készítése: Mitől jó egy zenés színpadi előadás?	Segítő kérdések feltétele, szófelhő készítés instruálása.	Szófelhő készítése.	Csoportos munkáltatás.	Tábla.	-
13-20	A 3. felvonás cselekményének megismerése.	A 3. felvonás eseményeinek ismertetése a zenetörténeti és elméleti anyag alapján.	Figyelés, jegyzetelés.	Frontális, egyéni munka.	Füzet/lap.	-

20-30	Filmvetítés: részlet a 3. felvonásból. Színpadi részlet elemzése	Részlet színpadi és dramaturgiai elemzésének segítése, segítő kérdések feltevése: Milyen a színészek játéka szerintük? Felismerik a típuszereplőket? Milyen a díszlet? Mennyire igazodik a történethez és a korhoz / helyszínhez?	Részlet megtekintése és színpadi, dramaturgiai elemzése.	Csoportos munkáltatás.	Filmrészlet	https://www.youtube.com/watch?v=NXYud6tUDps (2:20:00-2:26:00)
30-40	Zenehallgatás és színpadi részlet: Álom, álom, édes álom	Kérdések és megfigyelési szempontok megadása: Milyen zenei eszközökkel fejezi ki a szerelmet a zeneszerző? Hogyan jelenítik ezt meg színpadilag? Milyen a mozgása és tánca a színészeknek?	Tanári kérdésekre válaszadás és szempontok megfigyelése.	Egyéni munka.	-	https://www.youtube.com/watch?v=xVieZz6UyqM

40-45	Villámjáték, tanóra lezárása: 3. felvonás eseményeinek eljátszása párban	Tanulók párba állítása, szituációs kártyák kiosztása	Párban szituációs játék eljátszása	Páros munka.	Szituációs kártyák	Párba állításánál az osztály szociális hálójának figyelembe vétele.
-------	--	--	------------------------------------	--------------	--------------------	---

Mellékletek:

- Zenetörténeti és elméleti anyag
- Szituációs kártyák a villámjátékhoz
- Zenehallgatási- és videóanyag:
 - Álom, álmom, édes álmom: <https://www.youtube.com/watch?v=xVieZz6UyqM>
 - Részlet a 3. felvonásból: <https://www.youtube.com/watch?v=NXYud6tUDps> (2:20:00-2:26:00)

ÖSSZEGZÉS

Amint a bevezetőben említettem, az operett „megosztó műfaj”. A dolgozat írása és a kutatómunka során jöttem rá, hogy ennek oka többfelé is visszavezethető, legyen szó háborúkról, gazdasági válságokról vagy éppen kormányzati intézkedésekről. Ennélfogva igyekeztem minél átláthatóbban és átfogóbban leírni a műfaj történeti és fejlődési vonalát. Így a dolgozat megírásával átfogó képet próbálok adni az operett kialakulásáról, fejlődéséről és a zenetörténeti korszakok során kialakult alfajairól, különösképpen az osztrák-magyar vonalról. Megismertettem Kálmán Imre életét és életművének jelentősebb alkotásait, valamint fő művének, a Csárdáskirálynőnek keletkezését, cselekményét, zenei elemzését.

A kidolgozott tematikus tervvel és óratervekkel olyan sémát készítettem, mellyel integrálni lehet az operett műfaját gimnazista diákoknak, ének-zene órák keretében. A diákok az órák végére képesek lesznek összefüggéseket és átfedéseket megfigyelni korábbi zenei tanulmányaik és az operett között. Az, hogy sikerül-e megkedveltetni a műfajt, több más tényezőtől is függ, amelyre ez a dolgozat nem tud választ adni.

A Csárdáskirálynő mélyebb megismerése is több felismeréshez vezetett. Tipikus „monarchia” operetről van szó, mely hűen tükrözi a műfaj és az említett irányvonal formai, műfaji és zenei sajátosságait. Ezért is lehet rajta keresztül megismertetni könnyebben a diákokkal a műfajt, hiszen van „kézzelfogható” mintaproduktum, amire hivatkozni lehet, és példaként megmutatni.

Jelen dolgozatban nincs mód annak bemutatására, hogy működőképes-e a kigondolt tematika, valamint a ráépülő tanóra-struktúra, mivel ez tanulói és pedagógusi (tapasztalati) oldalról még nem nyerhetett megerősítést. Feltett szándékom a folyamat továbbvitele: tanítási gyakorlattal, gyerekek és pedagógusok véleményével, észrevételeivel kiegészítve.

IRODALOMJEGYZÉK

- ❖ Ady Endre: *Ady Endre művei. Publicisztikai írásai*. I. kötet: 1898–1904., 414. oldal (Budapest, 1977)
- ❖ Bodnár Gábor, Erdős Ákos, Kabdebó Sándor: *Ének-zenei ismeretek* (Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2015)
- ❖ Bozó Péter: Die Zauberflöte, eine Operette in zwey Aufzügen, *Magyar Zene* 2016. május, 2. szám.
- ❖ Bozó Péter: *Operett Magyarországon, 1859-1960*. Magyar Zenetudományi Intézet (www.zti.hu/mza/m0402.htm) (letöltés: 2022. 11. 16.)
- ❖ Fidelio: Párizsi élet (2007. február 22.) <https://fidelio.hu/zenes-szinhaz/parizsi-elet-115471.html> (letöltés: 2022. 11. 16.)
- ❖ Gál György Sándor, Somogyi Miklós: *Operettek könyve* (Zeneműkiadó, 1976)
- ❖ Gerő András, Hargitai Dorottya, Gajdó Tamás: *A Csárdáskirálynő*, 1. fejezet: A szerző 9-19. oldal (Pannonica, 2006)
- ❖ Hegyi József: *Az ének-zene tanítása* (Tankönyvkiadó Budapest, 1974)
- ❖ Heltai Gyöngyi: *Az operett metamorfózisa 1945-1956*. A „kapitalista giccs”-től a haladó „mimusjáték”-ig 1-266. oldal (ELTE Eötvös Kiadó, 2012)
- ❖ Kiss Gabriella, Mohácsi János: *A Csárdáskirálynő, 1993*. Online forrás: <https://theatron.hu/philther/a-csardaskiralyno/> (letöltés: 2022. 11. 16.)
- ❖ Szendi Szilvia, Peller Károly: *A Csárdáskirálynő első 100 éve*. Online forrás: <https://www.criticailapok.hu/2-uncategorised/39169-a-csardaskiralyno-első-100-eve> (letöltés: 2022. 11. 16.)
- ❖ Tilkovszky Lóránt: *Kálmán Imre, a világhírű bécsi magyar operettszerző és az Anschluss*. Holocaust füzetek, 13. 1999. 40. oldal
- ❖ Winkler Gábor: *A magyar operett* (Holnap Kiadó, 2018), 1. és 2. fejezet

MELLÉKLETEK

- ❖ 1. kottakép: Egy a szívem, egy a párom

Egy a szívem, egy a párom
Részlet a Csárdáskirálynő című operettből

Leo Stein, Jenbach Béla Kálmán Imre

andante dolce

mf *f*

Egy a szí-vem, egy a pá-rom, bol-dog-sá-gom tő-le vá-rom. Más le-ány-tól még az é-des csók

14 rit. lento

mp *f* *pp*

sem kell. Egy a pá-rom, egy a szí-vem, e-gyet tud sze-ret-ni hí-ven! Ná-la nin-csen szebb! Ná-la nincs

29 rit.

sen- ki é- de- sebb.

- ❖ 2. kottakép: Túl az Óperencián

Túl az Óperencián
Részlet a Csárdáskirálynő című operettből

Leo Stein, Jenbach Béla Kálmán Imre

lento

p

Túl az Ó-pe- ren-ci- án bol-do-gok le- szünk. Túl az Ó-pe- ren-ci- án csók-ra é- he-

15 vivo, sentimento lento

f *pp*

zünk. Túl az Ó-pe- ren-ci- án Lesz me-sés ta-nyánk Túl az Ó-pe- ren-ci- án fé-szek

30 morendo

Vár re- ánk.

❖ 1. zongorakíséret: Egy a szívem, egy a párom

Egy a szívem, egy a párom
Zongorakíséret

Leo Stein, Jenbach Béla Kálmán Imre

Andante dolce

mf
Egy a szívem, egy a párom, boldogságom tole várom. Más le-

10 *f*
ánytól még az édes csók sem kell. Egy a párom, egy a

20 *Lento*
szívem, egyet tud szeretni híven! *f* Nála nincs sebb! *pp* Nála nincs senki

30 *rit.*
é - de - sebb.

❖ 2. zongorakíséret: Túl az Óperencián

Túl az Óperencián
zongorakíséret

Leo Stein, Jenbach Béla Kálmán Imre

1 *Lento* *p* Túl az Ó-pe-ren-ci-án bol-do-gok-le-

9 szünk Túl az Ó-pe-ren-ci-án csók-ra é-he-zünk.

18 *vivo, sentimento* *f* Túl az Ó-pe-ren-ci-án lesz me-sés ta-nyánk. *ff*

27 *Lento* *pp* Túl az Ó-pe-ren-ci-án Fé-szek vár-re-ánk. *morendo*

❖ A cselekmény rövid leírása a tanórai „játsszuk el” feladathoz

Szereplők: Szilvia primadonna, Edwin herceg, Rohnsdorff tábornok, Bóni gróf.

„Az első felvonás Budapesten, egy varietében, az orfeumban játszódik. Verecki Szilvia, a hely ünnepeelt primadonnája búcsúfellelést tart a színpadon, mivel Párizsba kapott szerződést. Szerelme, Lippert-Weilersheim Edwin herceg szeretné, ha Szilvia nem utazna el Párizsba. A herceg családja szerezte a szerződést, hogy elszakítsák Edwintől, mert Stázi grófnőt szánják neki, az eljegyzési meghívókat is kinyomtatták. Mivel Edwin nem hajlandó eleget tenni családja kívánságának, megjelenik Rohnsdorff tábornok, aki katonai behívót ad át Edwinnek. Közben megérkezik Bóni gróf, aki viszont megkapja az eljegyzés megünneplésére szóló meghívót. Edwin időt kér Szilviától való búcsúzására, és ekkor szerződést köt, hogy 8 héten belül feleségül veszi őt. Edwin távozása után Bóni közli Szilviával, hogy a szerződés nem lehet érvényes, mert a kezében van a hercegi család meghívása Edwin és Stázi eljegyzésére. Szilvia, elkeseredetten, mégiscsak elutazik.

❖ Szövegértési feladat

A megadott szöveg alapján válaszold meg az alábbi kérdéseket!

- Mennyi idő alatt írja meg Kálmán Imre a művet?
- Mikor mutatják be Bécsben és Budapesten a művet?
- Miért nem „Éljen a szerelem!” lett a címe?
- Mikor és kinek a rendezése által kerül be Schulteis Arnold főhadnagy a műbe?
- Miért váltott ki felháborodást az 1993-as kaposvári bemutató?

Éljen a szerelem! Ez volt a címe annak az új szövegkönyvnek, melyet Leo Stein és Jenbach Béla írt. Kálmán Imre az ő társaságukban költözik le 1914-ben Marienbadba, hogy együtt dolgozzanak egy, ezen a szövegkönyvön alapuló új operetten. Ekkor írja meg az első felvonást. Az alkotói folyamat azonban félbe szakadt a háborús hírek miatt, és Kálmán csak egy év múlva folytatta a komponálást Ischl-ben, ahol be is fejezte a művet. A Csárdásfürstin bécsi bemutatója 1915. november 17-én volt, s a mű egy évvel később, 1916. november 3-án került színpadra Budapesten. A háború bizonyossága a „Csárdáskirályné” bemutatásának is kontextust adott, azonban az alapérzet jelentős hangsúlykülönbséget hordozott 1915-ben Bécsben és 1916-ban Budapesten. 1915-ben még szilárdan lehetett hinni abban, hogy a háború megnyerhető, az élet élhető, a béke talán fenntartható. 1916-ra azonban már több kétely volt, mint bizonyosság: már biztosan lehetett tudni, hogy az élet nem lesz ugyanolyan, mint a háború előtt. Mindenesetre ez nem zavarta a mű fogadtatását: közönségsikert aratott Bécsben és Budapesten is.

Hogyan lett „Éljen a szerelem!”-ből Csárdásfürstin, majd Csárdáskirálynő?

Az osztrák bemutató helyszíne a bécsi Johann Strauss Theater volt, ahol az igazgató, Erich Müller a darab előtt egy elég hasonló címűt vitt színre (Rund und Liebe) és nem szeretett volna két hasonló című darabot. Végül a próbák mégis az eredeti címmel kezdődtek, majd Die Czardasfürstinre („Csárdáskirályné”) változtatták meg az elnevezést. Így az operett az 1916-os budapesti bemutatón már ezzel a címmel szerepelt. Napjainkban is használt címét (Csárdáskirálynő) 1954-ben kapja a mű, amikor az Operettszínház akkori igazgatójának, Gáspár Margitnak a felkérésére Békeffy István és Kellér Dezső átdolgozza a darabot (40 év alatt elég sokat vesz aktualitásából a cselekmény, két háborút is „megélve”). A legfőbb változtatás, hogy Cecília és Miska szerepéből főszerepet csinálnak, Bónit és Stázit kissé háttérbe helyezik, de Edwin és Szilvia ugyanúgy megmarad főszereplőnek. A prózai részhez szintén hozzányúlnak, legfőképp hozzáírnak, kibővítik – ám fontos, hogy Kálmán Imre zenéjén semmit sem változtatnak. Az Operettszínház jelenleg is ezt a változatot játssza, noha 2008-ban Kerényi Miklós Gábor rendezésében egy új szereplőt hoztak be (Schulteis Arnold főhadnagy). Érdeemes még megjegyezni a nagy felháborodást kiváltó, 1993-as kaposvári bemutatót. Mohácsi János rendezésében dolgozzák fel újra a művet a Csiky Gergely Színházban. Az előadás, Mohácsinak köszönhetően, úgy tárta fel újra az 1916-os verziót, hogy közben nem feledkezett meg a legendás 1954-es átiratról sem. 1916-ra teszi a történetet, egy évvel a darab születése utánra, soknemzetiségű, de nemzeti feszültségekkel terhes környezetbe. A darabbeli történet mozgatórugója a felkapaszkodás, az osztálykülönbségek s ezek áthágása, s mindezt körülölelik a véres világháborúról bekúszó hírek. Mohácsi visszahelyezi a művet a Monarchia társadalmi-történelmi-politikai kontextusába, mégis jelen idejű olvasatot kínál az operetről.

❖ **Szituációs kártyák a villámjátékhoz**

- Szerepek: Edwin és Szilvia. Edwin: vallj szerelmet Szilviának, kiemelve, hogy sosem voltál még ilyen boldog. Szilvia: fogadd Edwin őszinte vallomását és biztosítsad, hogy az érzelmek kölcsönösek.
- Szerepek: Stázi és Bóni. Bóni: bohókásan vallj szerelmet Stázinak, szerelmeteket hasonlítsd Szilvia és Edwin szerelméhez. Stázi: akadj ki Bóni gondolatain, legyél féltékeny Edwinre és Szilviára.
- Szerepek: Cecília, Főherceg (férje). Cecília: valld be férjednek, hogy primadonna voltál, de azt az életet már rég mögötted hagytad és csak ő életed szerelme ismertségetek óta. Főherceg: fogadd el Cecília bocsánatkérést, és biztosítsad arról, hogy a szívedben mindig lesz neki hely.

❖ Az előzetes felmérés kérdései

- Hányadik évfolyamba jársz?
 - 9.
 - 10.
 - 11.
 - 12.
- Milyen típusú településen élsz?
 - főváros
 - megyeszékhely
 - nagyváros
 - kisváros
 - község
 - falu
- Hallottál már az operetről?
 - igen
 - nem
- Amennyiben igen, úgy ének óra keretében?
 - igen
 - nem
- Az operett színpadi, zenés műfaj. Fő jellemzői a könnyed dallamvilággal átszótt történet, sok humorral fűszerezve. Tanulnál róla ének órán?
 - igen
 - nem
- Az alábbi operettcímek közül hallottál már valamelyikről?
 - Csárdáskirálynő
 - Marica grófnő
 - Cigánybáró
 - A Cirkuszhercegnő
- Hallottál már Kálmán Imréről?
 - igen
 - nem